«Turımbet naması», «Izimbet jolı», «Kelte tolǵaw», «Yar-yar», «Ílǵal», «Aqbilek» h.t.b. namaları jazıp alınıp miyras bolıp qalǵan. Qaraqalpaqstan televideniyesi óz waqtında jıraw jırlaǵan «Qoblan» dástanınan úzindi jazıp alıp qalǵan. Juwmaqlap aytqanda, Asqar jıraw Bekeev xalqımızǵa bay miyras qaldırıp ketken ataqlı qaraqalpaq jırawı esaplanadı.

Ádebiyatlar

1. S.Bahadırova Qaraqalpaq qanday xalıq. Nókis, «Nawrız», 2017, 90-bet.
2. Q. Ayımbetov. Xalıq danalıǵı. Nókis, QQMB, 1968,74-256-betler.
3. Dáwqaraev N. Shıǵarmalarınıń tolıq jıynaǵı. Nókis, «Qaraqalpaqstan», 1977, 102-bet.
4. Qoljazbalar fondı. P-92, Q-71 inv. № 34664.
5. Saǵitova I. Qaraqalpaq xalqınıń qaharmanlıq eposı. Nókis, «Qaraqalpaqstan», 1986, 103-bet.
6. Maqsetov Q. Dástanlar, jırawlar, baqsılar. Nókis, “Qaraqalpaqstan”, 1992, 145-bet.
7. ÓzRIAQb Qoljazbalar fondı. P-92, Q-71 inv. № 34664, 36-bet.

PEZYUME. Qoraqalpoq xalq dostoni «Qoblan» asarining kelib chiqishi va tarixiy manbalari urganiladi. Qoraqalpoq jirovlari ijro etkan dostonlar variantlarini qiyoslash yo‘li bilan o‘rganiladi.

РЕЗЮМЕ. Изучаются происхождение и исторические источники каракалпакского народного эпоса «Коблан». Она изучается путем сравнения вариантов в исполнений каракалпакского жиров.

SUMMARY. The origin and historical sources of the Karakalpak folk epic «Koblan» are studied. The Karakalpak jirovs are studied by comparing the variants of the epics performed.

ŬДК: 127; 218-219 (2024)

ОҚЫЎШЫ МЕНЕН ТАНЫСЫЎ

С.А.Балтаниязов-*профессор*
Өзбекстан мәмлекетлик көркем өнер ҳәм мәденият институты Нөкис филиалы

Таянч сўзлар: ўқитувчи, талаба, қўшиқчи, мусиқа, опера, романс.
Ключевые слова: педагог, студент, певец, композитор, музыка, опера, романс.
Key words: teacher, student, singer, composer, music, opera, romance

Көбинесе, бийтаныс оқыўшы менен танысыў, алдын белгили бир тәлим, кириў имтиханларын тыңлаў ўақтында жүз береди. Таңлаў комиссиясы тек ғана рәсмий вокал мағлыўматларын: сулыўлық, күшлилик, даўыс диапазоны, даўыстың тегислигин, бәлки музыкалылығы ҳәм музыкаға таярлық дәрежеси, сезимлилиги, қосықшының даўысы, оның улыўма мәдениятын, усыл сезиўи, сыртқы мағлыўматлар ҳәм сыртқы көринисин тексереди ҳәм көркемлик жақтан баҳалайды. Қабыллаў мәселеси мудамы мағлыўматлар комплекси тәрепинен шешиледи. Олардың ҳәр бир оқыўшыға берген баҳалары айрықша болып табылады. Көркем өнерде үлкен жетискенликлерди ийелеў ушын зәрүр болған барлық көп қырлы мағлыўматлар комплексин ийелеў керек. Бирақ, киретуғын жуўмақта көбинесе исленбеген пазыйлетлер әмелдеги ҳәм комиссия шынығыўлар процессинде олардың раўажланыўына үмитлениўи керек.

Әжайып вокал мағлыўматларына ийе, бирақ музыкалық жақтан төмен болса, оның раўажланыўына исениў керек. Егер пүткил комплекс әжайып болса да, бирақ даўыста сезилерли кемшиликлер болса, олар оқыў ўақтында усы кемшиликлерди сапластырыўларына үмитленеди. Қабыллаў ўақтында комиссия мудамы болажақ студенттиң барлық керекли пазыйлетлерди раўажландырыўдың мүмкиншилигин есапқа алады.

Қағыйда жолы менен, таңлаў комиссиясы оқытыўшыларының тәжирийбеси оларға туўры қарарларды айтады, бирақ экзамен шараятында өзиңизди студент туўрысында туўры ойда сәўлелендириў мүмкин емес.

Экзамен шараятында даўыс тәрепинен де, музыка ҳәм көркем мағлыўматлардан да унамлы айрықшалықларды жоғалтатуғын студентлер де бар. Гейпара студентлер көп зәрүрли вокал ҳәм атқарыў шеберлигин көрсете алмаўы, мийдиң басқа ағзаларының искерлигине тосқынлық етеди. Бундай дегенимиз студент «албыраған», «сахнада өзин көрсете алмады», «нәпесин жоғалтты», даўыс шынығыўсыз қосығын айтты ҳ. т. басқа. Жанлы, атқарыў, сезими класста, сахнада ол бийпарық, шекленген болып шығады. Экзаменде даўыстың тонға түспеўи

сөзлердиң надурыс айтылыўы, кәсиплеслер менен келиспеўшилиги, даўыстың бузылыўы ҳәм басқа кемшиликлер, бул студенттиң улыўма айрықша болмаған тәреплерин оның сахнада өзин көрсете алмаўының нәтийжеси болып табылады. Бул пазыйлет профессионаллық нәзерден унамсыз, бирақ атқарыўшылардың көпшилик бөлеги әстеәстен жоқ болып кетиўи мүмкин егер сөйлеў әдети кем-кемнен раўажланып барса оқытыўшы травматик минутларды қандай сапластырыўды билсе мақсетке муўапық болады. Гейпаралар ушын буннан қутылыў қыйын ҳәм айырым жағдайларда профессионал болмаған ҳәтте жақсы мағлыўматларға ийе қосықшыларға да айланады. Басқа талабанлар ең жақсы тәсирлер қалдырыўы мүмкин, бирақ негизи олар бир қатар кемшиликлерге ийе. Экзамен шәртлери бундай студентлерге күшли тәсир етеди.

Оларда ашыўына тийиў айрықшалығын беретуғын қурал кортекстиң активлигин асырады, оның сеслер уйқаслығын көтереди ҳәм класста табысқа ийе болмаса да сахнада жақсы шығыўды баслайды. Сол себепли кириў экзаменлери, әдетте олар бир неше басқышта өткерилсе де, мудамы студентлер туўрысындағы мағлыўматлардың анық ойда сәўлелендириўин бере алмайды, бул болса надурыс баҳалаўларға алып келеди. Бул танымалы қосықшылар ҳәм оқытыўшылар, Санкт-Петербург консерваториясының профессоры И. П. Прянишников тәрепинен А. Неждановаың әжайып уқыбын надурыс баҳалаған жағдайы, даўыс ҳаққында мағлыўматлары жетерли емеслиги себепли оны қабыллаўдан бас тартқан. Театр мектебине киргенлердиң И.М.Москвина, О.Л.Книппер-Чеховой, Н.П.Хмелева ҳәм басқа көплеген танымалы артистлердиң уқыбы надурыс баҳаланды. Көбинесе, студент пенен тек байланысы оның пүткил тәбийий мағлыўматлар комплексин ашып бериўге ылайықлы.

Басланғыш студент пенен ушырасыўда оқытыўшының тийкарғы ўазыйпаларынан бири ҳақыйқый жағдайды анықлаў, оның қәбилети ҳәм мағлыўматларын өзи баҳалаў керек.

Усы тексериў илажы болғанынша ҳәр тәреплеме ҳәм оператив болыўы керек, егер қабыллаў комиссиясының шешиминиң туўрылығында қандайда бир гүман туўылса, ағзаларға ҳәм студентке тезлик пенен ескертиў керек. Оқытыўдың мақсетке муўапық емеслигин көрсететуғын жақсы себеплерге көре, сиз тезлик пенен оқыў бөлиминиң басшысына хабар етиўиңиз ҳәм студентке оған сәйкес болмаған кәсипти таңлаўға логикалық емеслигин түсиндириўиңиз керек.

Усы ўазыйпа мүнасәбети менен оқытыўшы жаңа студент пенен биринши сабақты баслаў керек. Биринши, класстағы биринши танысыўлардың және де шын жүректен орталығын өзине сиңиў кереклигин атап өтиў керек.

Биринши танысыў, тезлик пенен қосық айтыўды басламаған ҳалда, тыныш сәўбет формасында алып барылған жақсы болып табылады. Сәўбет даўамында студент өзин тынышландырыўға, оқытыўшының итибарын ҳәм мехрин сезиўге ўақыт табады, бул оған қосық айтыўда өз қәбилетин жақсылаўға жәрдем береди.

Студент пенен сәўбетте оның музыка ҳәм өмирбаян мағлыўматларын билиў, оның улыўма материаллық дәрежеси менен танысыў, оның характери ҳәм басқа интеллектуал қәсийетлерине итибар бериўге ҳәрекет етиў зәрүрли болып табылады. Мағлыўматты баҳалаўда музыка ҳәм өмирбаян мағлыўматлар бөлек әҳмийетке ийе. Егер, мысалы, кейинги айтыў менен студенттиң музыка қәбилети, ритмди, жалған интонацион, музыканы жанлы жаман көрсетсе, оқытыўшының оған болған мүнәсибети студент қандай музыка таярлығына ерискенине байланыслы ҳалда гүман басқаша болады. Егер ол бир неше жыл даўамында қосықшылық ямаса ойынды үйренген болса, жүдә көп музыка тыңлаған болса, ол жағдайда оның музыка мағлыўматлары ҳақыйқаттан да жаман. Бирақ, егер студент алдын ҳеш қашан музыканы үйренбеген болса ҳәм турмыста оған онша байланысы болмаған болса, ол жағдайда оның музыка қәбилети раўажланбаған болыўы мүмкин. Мысалы, жаңа басланғыш оқыўшы оқытыўшы ойнаған музыканы (шынығыўды) тәкирарлай алмаўы мүмкин. Бирақ, бул жаман музыка емес, бәлки пианино шертиў әдетиниң жоқ екенлиги менен анықлама бериледи. Тап сол студент, тап сол шынығыўды өз даўысында ямаса скрипкада көрсеткенде, оны аңсат ғана ҳәм анық атқарады. Көбинесе бул узақ аўыллардан келген студентлер болып саналады. Бул тек ғана музыка қәбилетлерди баҳалаўға, бәлки студенттиң басқа барлық мағлыўматларын, атап айтқанда, вокал қәбилетин баҳалаўға да тийисли. Шырайлы,

үлкен, еркин даўыс қарапайым кәсиплик хошаметке ийе болған адамның узақ ҳәм туўры раўажланыўының нәтийжеси болыўы мүмкин, ҳәм инсанға оның конституциясының айрықша қәсийетлеринен келип шыққан тәбийий сапа болып табылады. Биринши ҳалда, биз дерлик пүткиллей басланғыш қосықшы менен шуғылланыўымыз мүмкин: даўыс аппараты қосық айтыў қәбилетлери, екиншисинде даўыстың жағдайы еле де төмен.

Биз үйренетуғын музыка ҳәм өмирбаян мағлыўматлар: студенттиң шаңарағында қосықшылар болғанба, балалығында ол нени еситкен, ҳәм кейинги музыка орталығында қандай даўыс пайда болған, ҳәм ол қандай пайда болған ҳәм тағы басқа, тезлик пенен оқытыўшы усы студенттен еситиў керек болған вокал ҳәм музыка пазыйлетлерди баҳалаўға бағдарлаў керек.

Сәўбетте сиз оны қосық айтыўды үйреniўге не мәжбүрледи, таңлаған кәсибиңниң қурамалылығы ҳаққында сөй-леўиңиз керек. Белгили болмаған ҳәм жетерли дәрежеде раўажланбаған жаслардың айырымларының арасында қосықшы, артист болыў әпиўайы мәселе, деген пикир бар және бул кәсип оларға тек заўық, табыс ҳәм даңқ ҳәм ҳүрметке ийе болып түйиледи.

Олар қосықшылық кәсибиниң оғада қыйын екенлигин түсинсе де, профессионал қосықшы болыўы керек болған ҳәмме затты табыў қаншелли қыйынлығын, қосықшының атқарыўшылар қатарына кемнен-кем жағдайларда кириўи, қанша жас қосықшының екинши орында қалыўын биледи. Қосықшы ушын пүткил комплексти ийелеў керек ҳәм ҳәр бир студент өзиниң тәбиятында нелердиң жетиспеўшилигин, нени раўажландырыўдың кереклигин билиў ушын биринши қәдемлерде түсиниўи зәрүр болып табылады.

Әдебиятлар

1. И.О.Бризгалов «Школа пения для баритона и баса» Тошкент: Литературы и искусства им. Гафура Гуляма, 1987 г.- 92 с.
2. Д.Л.Аспедунд «Развитие певца и его голоса» Москва: Планета музыки, 2017 г. 180 с.
3. М.Ризаева «Стоновление молодого певца Тошкент: Чўлпон нашриёти 2003 г. -104 с. 4. А.Е. Варламов «Полная школа пения» Москва: Издательство Лань, Планета музыки, 2012 г. 120 с.

РЕЗЮМЕ. Ушбу мақолада талабаларнинг ўқитувчи билан биринчи марта танишишлари ҳақида сўз этилади.

РЕЗЮМЕ. В этой статье рассказывается о первой встрече учащихся с учителями.

SUMMARY. This article describes the first meeting between students and teachers.

НАРОДНЫЕ МУЗЫКАЛЬНЫЕ ИНСТРУМЕНТЫ

З.Бекбергенов - *заведующий кафедры «Вокал»*
Нукусского филиала государственного института искусств и культуры Узбекистан

Таянч сўзлар: xalq cholg‘ulari, plektor guruhi, (dutor, rubob, Avgan rubob) zarbli cholg‘u asboblari (doyira, chang, nagora, puflama cholg‘u asboblari nay, qo‘shnay, surnay).

Ключевые слова: народные инструменты, плекторный группа, (дутар, рубаб, авганский рубаб) ударные инструменты, (дойра, чанг, нагора, духовой инструменты най, кошнай, сурнай).

Key words: folk instruments, plector group (dutar, rubab, Avgan rubab) percussion instruments (doira, chang, nagora, wind instruments nai, koshnai, surnai).

Узбекский народ славится не только своей музыкой и танцами, но и разнообразнейшим музыкальным инструментарием. В зависимости от источника звука/народные музыкальные инструменты Узбекистана подразделяются на четыре группы - духовые, струнные, мембранофоны, самозвучащие. Внутри каждой из этих групп существует ряд подгрупп, различающихся способами игры и другими частными особенностями. В группу духовых входят следующие инструменты:

1) лабиальные - най, чупон-най;
2) тростевые - сибизги, кошнай, буламан, сурнай;
3) амбушюрные - карнай;
4) с механическим вдуванием - гармоника;